

ДОПРИНОС ПОКРЕТА *LES ÉCONOMISTES* РАЗВОЈУ АГРОЕКОНОМСКЕ МИСЛИ

З. Његован¹

Резиме: У раду се приказује допринос физиократа научној (агро) економској мисли. Анализирају се домети које овај покрет назван *l'école des économistes* остварује кроз радове свога утемељитеља Кенеја - *François Quesnay* и његових следбеника, Мирабоа - *Victor Riqueti Marquis de Mirabeau*-ом, Бутреа - *Charles de Butré*-а, Патула - *Henry Pattullo*-а, Лироја - *Leroy*-а, Маривела - *Marivelt*-а, и Тиргоа - *Anne Robert Jacques Turgot*-а, *baron de l'Aulne*, као и услова који су претходили његовом оснивању (допринос Кантилона - *Cantillon Richard*, Петија - *Petty*). Посебно се обрађују питања капитала и капиталистичког начина производње и агроекономске калкулације које физиократи детаљно разрађују уводећи математско-статистичке методе у (агро) економiju. На основу опсежне анализе која се током времена искристалисала, обзиром да се ради о јединственом покрету, у раду се указује на главне домете и истичу мишљења од значаја за разумевање њиховог става у широј историјској перспективи.

Кључне речи: *l'école des économistes*, капитал, капиталистичка производња, физичка продуктивност, економске калкулације.

1. Увод

Ако се пође од чињенице да ни једну науку или научну дисциплину није утемељио или створио појединац или група, као и да је немогуће одредити тачан датум "рођења" неке науке и/или научне дисциплине, онда полагани процес којим се аграрна економија какву је данас видимо, издигла до признатог статуса, започиње у периоду од средине седамнаестог до практично краја осамнаестог века. Наиме, основа аграрне економије као научне дисциплине, утемељена је рађањем полит-економског покрета у

---

¹ Др Зоран Његован, ред. проф., Пољопривредни факултет, Нови Сад,
e-mail: njegovan@polj.uns.ac.rs

Француској, познатог као *Les économistes* (економисти) са својом школом *l'école des économistes*. Ова школа је позната и као физиократска школа. Она је утицала на развој аграрне економије и економије у већини европских земаља. Представљала је последицу до тада нагомилалог чињеничног знања у вези са чим је оформљен појмовни апарат који је разрађиван у великом броју студија. С друге стране, забележено је и постојање фонда чињеница и појмова акумулираних у пракси као последице расправа о текућим политекономским питањима. Но, и поред тога, за појаву оваквог покрета је била неопходна вишевековна припрема која је условила појаву и успон капитализма. Капиталистичко предузеће већ од XIII века почиње постепено *нападати* оквир феудалног друштва и његових институција. Развијају се обриси нове економске структуре која још крајем петнаестог века ствара категорије као нпр. велико предузеће, капитал, спекулација робама и финансије². Развија се нови став према проблемима човечанства који је омогућио буржоазии да у свему томе наметне своје интересе.

Једно од најзначајнијих творевина тога доба је свакако било стварање тзв. световног интелектуалца, затим појава појма природног права (шире у *Pollock*, 1922; *Taylor*, 1929), а као значајна веза се често наводи међуусловљеност учења неколико теоретичара (*Petty – Cantillon – Quesney*)³. Наиме, *Cantillon*⁴ као следбеник *Petty*-а је као извор човековог богатства видео земљу и рад, али је томе додао још становиште да ће процес непрекидне трансформације земље и рада у потрошна добра, нормално функционисати у условима несметане иницијативе конкурентских произвођача. На тај начин се формулише трошковна теорија нормалне цене, односно, вредности која дефинише сопствене трошкове количином земље и рада који улазе у производњу сваке робе. То се везује за услове савршене конкуренције. У том смислу, сам *Quesnay* представља једног од утемељитеља принципа максимума савршене конкуренције (*Marshall*, A. – 1987), а то значи да ће максимално задовољење жеља свих чланова друштва, посматрано

² Развитак права и праксе преносних папира и створених депозита можда на најбољи начин осликава успон капитализма.

³ Овде се на неки начин оставља по страни *Pierre le Pesant, Sieur de Boisguillebert* (1646-1714) као члан полунаследног службеничког племства који је живео углавном у Нормандији изолован од париског утицаја. *Eugene Daire* га је сматрао првом кариком у ланцу великих, Колумбом економског света. Називан је претечом физиократа с обзиром да је био заступник пољопривредног интереса са становиштем да би требало пустити да природа и слобода чине своје (*laissez-faire la nature et la liberté*). На економски организам је гледао као на равнотежни систем међузависних економских величина, а економско начело поретка он је видео у конкуренцији слично *Adam-u Smith-u* који је овај став промовисао пола века након тога.

⁴ *Cantillon Richard* (1680-1734), париски банкар ирског порекла са великим утицајем на француске ауторе иако је плагиран од стране неких енглеских аутора. Значајни рад представља *Essai syr la natyre dy commerce en général*.

агрегатно, настати у условима савршене конкуренције само ако се свим учесницима допусти да делују у сагласности са сопственим интересом. *Quesnay* такође разликује тржишну од нормалне цене, што касније исто чини и *Adam Smith*, а има и јасну представу о функцији предузетника, поготово у случају фармера. Он наводи да фармер исплаћује уговорене дохотке *који су сигурни* за земљовласнике и раднике *по ценама које су несигурне*. У том смислу, он директоре производње сматра особама који сnose ризик, а конкуренцију обележава као појаву која њихову зараду своди на нормалну вредност. Овакво становиште је утицало да француски економисти никада не изгубе из вида предузетничку функцију. *Quesnay* се залаже и за правило понашања у коме се највеће задовољство постиже најмањим утрошком, или како он наводи, радом – муком. Ово му, иако није први који заступа такво мишљење, даје значајно место међу представницима утилитаристичке социјалне филозофије.

2. Настанак и метод анализе физиократа

Француска традиција у аграрној економији брилијантно је започела током треће четвртине 18. века са *école physiocratique (fiziokratska škola)*⁵. Оснивач ове – прве научне школе политичке економије је према аутору *Higgs*-у (1897) био *François Quesnay* (1694-1774). *Schumpeter*, 1975. наводи да користећи се генерализацијом на основу опсервација капиталистичког предузећа оригиналног типа (велика закупничка фарма са закупником – фармером као капиталистичким предузетником), они своје пословно-економске и полит-економске закључке црпе користећи се математиком и статистиком, па у том смислу представљају претече финансијских калкулација у области пољопривреде.

Поред *Quesnay-a (Essai physique sur l'économie animale – Физички есеј о сточарству (1736);* чланке у Енциклопедији – *Fermiers – Фармери (1756); Grains – Жита (1757); Tableau Economique - Економске таблице (1758); Quesnay-еве Maximes – Максиме (додатак или политички коментар Таблици, 1758);* и друга, главни представници су били: *Victor Riqueti; Marquis de Mirabeau - 1715-1789 (Théorie de l'impôt - Теорија увоза, и Philosophie rurale – Рурална филозофија из 1769.); Pierre-Paul Mercier de la Rivière* познат као *Lemercier (L'Ordre naturel et essentiel des sociétés politiques - Природни и*

---

⁵ Физиократска доктрина (fizio – природа и cratos – владавина или владавина природе) – је утицала на развој аграрне економије у већини европских земаља. Примера ради, на пионире аграрне економије Енглеске (*Arthur Young-a, 1741-1820*) и Немачке (*Albrecht D. Thaer-a, 1752-1828*) који су на различите начине били под утицајем физиократа. Ван Европе утицај је углавном био на САД.

битни поредак политичких друштава); *Pierre S. Dupont de Nemours (laissez-faire-овска расправа о увозу жита)*; *Pattullo, Butré, L'ami и Leroy*.

Физиократа *Mirabeau* је као аутор “*Руралне филозофије*” имао значајну репутацију. Већим делом ју је стекао образлажући *Quesnay-ve* погледе него што се одликовао сопственом генијалношћу. Наиме, сам *Quesnay* му је саветовао да у вези израде калкулација користи помоћ *Charles de Butré-a (Bauer, 1890; подв. Nöu Joseph, 1967)*. Но, без обзира на то, он је био плодан и вешт писац, и отуда веома значајан за покрет физиократа.

Вредно је поменути још и *Turgot-a*⁶, 1727-1781. кога они који се баве аграрном економијом врло радо сврставају у физиократе с обзиром да је у неким својим радовима заступао мишљење да је земља једини извор богатства; да пољопривредник производи не само свој доходак већ и доходак који служи за плаћање и других учесника у процесу; да фармерска активност представља основни покретач друштвене машине док активност индустријалаца само прерађује; као и став да фармер издржава и храни све друге класе. Но, подробнија анализа (*Shumpeter, 1975*) квалификује овог аутора као нефизиократу који има симпатије за физиократе, с обзиром да је највеће домете остварио у свом главном делу *Reflexions sur la formation et la distribution des richesses* (Размишљања о формирању и расподели богатства, 1769-70. у часопису физиократа *Ephemerides, The Physiocrat journal*).

3. Кенејева теорија капиталистичке производње

Quesnay свакако најзначајнији допринос агрономији пружа у својим шездесетим годинама када објављује своје најзначајније радове у Енциклопедији *Didrot-а и d'Alembert-а*. Иако примарно лекар, он се као припадник сталежа велепоседника, али и као човек који је студирао техничку литературу у области пољопривреде, усудио да уђе у детаље технологије производње и агробизниса, прво на микро а затим и на макро плану⁷. Разликује класу власника - *classe propriétaire* и класу закупца који обрађују поседе - *fermier-entrepreneur* углавном на принципима закупа. Ово му је олакшало

---

⁶ Н најзначајнија заслуга *Turgot-а* припада откривању тзв. другог случаја опадајућих физичких приноса. Наиме, после аутора *Antonio Serra-е* који је у свом раду *Breve trattato* из 1613. године, поставио општи закон растућих приноса у прерађивачкој индустрији, односно опадајућих трошкова по јединици производа, аутори *Stewart* у свом раду *Principles* (1776) и *Ortes* у *Economia Nazionale* (1774) су формулисали тзв. *случаје екстензивне границе* у пољопривреди. (подв. Nöu Joseph, стр. 83).

⁷ *Oncken* (1896) констатује да је *Quesnay* 1752 као племић добио право да оствари власништво на великом поседу. Он је 1755. године купио посед звани *Beauvoir*. То остварује лечећи *Mme de Pompadur* а касније и *Louis-а XV*. (подв. Nöu Joseph, стр. 83).

разумевање проблема с обзиром да је припадао првој класи а да је своме сину доделио улогу управника на свом поседу.

Карактеристично за *Quesnay*-а је било то да је према речима Schumpetera, увео термин капитал за шта користи изразе *avances* и *richesses* тако да се физиократска теорија капитала може описати као идеја *avances*. Даље, он прави разлику између иницијалног капитала (*avances foncières*) који се улаже у објекте и земљиште, дакле, које се предузимају дугорочно. Затим, он разликује (*avances primitives*) који се предузимају за набавку опреме и основног стада; и (*avances annuelles*) издатке капитала за текућу производњу. Притом, он не прави разлику између капитала у реалном и монетарном облику. С друге стране, по њему, није нужно да фармер предузетник (закупац) поседује сав потребни капитал. Према природном реду коју он и остали физиократи заступају, прву категорију капитала треба да поседују власници поседа, док су остале категорије капитала у ингеренцији фармера предузетника – закупца.

Quesnay сматра да је само пољопривреда продуктивна делатност што се даље приписује физиократима као основни став, иако за њега оригинално нису они заслужни. Према Schumpeter-у, *Quesnay*-о полазиште представља физичка продуктивност тј. она која креира производе а не вредности. Он у вези са пољопривредном производњом уводи још један појам – производ земљишта (*produit de la terre*) – нето производ. Ову је фразу први користио Cantillon, међутим, *Quesnay* у своме чланку *Grains*, овај термин везује за природни фактор – земљиште које производи нето принос - нето производ посматран у физичком смислу а не као вредност. То на неки начин показује да он концепт продуктивности везује за физичку продуктивност⁸.

Значајн аспект његове теорије капитала и капиталистичке производње представља чињеница да је анализу започео у микросфери. Његове фундаменталне калкулације везано за агробизнис су везане за посед. На то упућује чињеница да је имао увид у све аспекте производње (и поседник, и фармер предузетник). Тек касније се он усуђује да врши агрегацију на ниво пољопривреде земље.

На крају, треба истаћи да је *Quesnay* користио термин предузетник који се иначе у теорији политичке економије приписује французу *J. B. Say*-у. Но, чињеница је да *Quesnay* овај израз користи пре њега, обзиром да је имао изграђено потпуно конзистентно мишљење да онај ко обрађује земљиште – радник, не представља перспективу аграрне производње, већ предузетник

---

⁸ Од пет врста производње које наводи *Gras*, 1946, физиократи уочавају само једну, производњу роба (доминантно у пољопривреди), а не разликују мануфактурну производњу, транспорт, складиштење и размену (*merchandising* и *banking*).

који управља поседом користећи своју интелигенцију и богатство (*Higgs*, 1897). С друге стране, *Schumpeter* негира да је *Quesnay* формулисао и први користио термин предузетник. Његово кришћење таквог концепта је последица покушаја да генерализује капитално интензивни посед који је за то доба добро опремљен посматрано у техничком смислу, и који је углавном доминирао у северној Француској. Он истиче да *Quesnay* аграрни свет види као предузеће интелигентне и активне класе која је у пуном поседу свих технолошких и комерцијалних могућности тога времена. У том смислу он наводи да се употреба термина предузетник не може доводити са *Quesnay*-ем у везу. За ту врсту агробизниса се користио термин *la grande culture* (енглески *high farming*) за шта *Quesnay* користи термин *la bone culture*. Његова теорија капиталистичког предузећа и повезано с тим пољопривредне производње, представља једнострану одбрану апсолутне супериорности великих, капитално интензивних, агробизнис - *la grande culture* поседа, над производњом малог обима - *la petit culture*. Он исказује својеврсну резигнацију у односу на мале поседе - *métayage* и обраду земљишта од стране малих фармера који у Француској у то време обрађују 7/8 пољопривредних површина. Он то доказује изводећи своје чувене калкулације у раду Економске таблице - *Tableau Economique* из 1758. године, за које је на неки начин увод и једним делом простор, исте године направио његов следбеник *Pattullo*.

4. Агроекономске калкулације физиократа

Неоспорно је да *Quesnay* представља једног од утемељитеља политичке економије – „*grand économists*” или како је то касније изражавао *Adam Smith* – “*the inventor of political economy*”.⁹ Он је као водећи физиократа и творац чувених агроекономских калкулација, као проблем посматрао и са пословно-економске и са социо-економске стране. Треба истаћи да је на овом сегменту и *Pattullo* у свом чланку *Essai sur l'amélioration des terres*, остварио напредак, наравно под утицајем *Quesnay*-а. Коначно, на сличан начин се може описати и рад *Butré-a*, док се *Mirabeau* као један од његових најватренијих следбеника, и као такође припадник класе велепоседника, углавном бавио социо-економским аспектима калкулација.

У чланку *Fermiers*, *Quesnay* прави компаративну калкулацију упоређујући предности и недостатке два метода обраде земљишта. Он посматра фармера закупца поседа (однос плаћања закупа новцем). Притом, с

---

⁹ Политичку економију свакако није изумео један човек већ да је она као производ више генијалних умова настала након *Adam-a Smith-a*, који се такође обележава као један од отаца ове научне дисциплине.

обзиром на то да су у Француској у то време доминирали мали поседи, чији су методи обраде, приноси, и сл., били неприхватљиви за њега у поређењу са напредним системом газдовања који је видео у Енглеској тога доба, *Quesnay* је калкулације изводио имајући у виду неопходност трансформације са *métayage* – мали посед у *fermage* – велики посед. Он тако пореди производњу у којој се користе волови, са напреднијом производњом у којој се као вуча користе коњи, или, посматрано на сличан начин, упоређује мање ефикасан двопољни са тропољним, као више ефикасним системом. То даље разрађује у свом следећем чланку *Grains*, у коме у суштини пореди предности производње на великом у односу на мали посед.

Табела 1. Компарација постојећег система обраде у Француској са адекватним системом обраде, према процени М. Кенеја (*Grains*, 1757) и унапређења које је направио М. Патуло

Table 1 Comparison of the existing system of calculation in France with a proper system of calculation, according to the estimate of M. Quesnay (*Grains*, 1757) and improved by M. Pattullo

Систем обраде/издаци-примитци	Постојећи	Адекватни	Унапређени
Основна средства	76.500,000	400.000.000	652.000.000
Порези и капитал	40.000.000	200.000.000	326.000.000
Надокнада фармерима	27.000.000	165.000.000	270.000.000
Пољски или земљиш-ни десетак	50.000.000	105.000.000	252.000.000
За текуће трошкове	415.000.000	920.000.000	1,500.000.000
Нето производ (без трошкова)	193.500.000	920.000.000	1,500.000.000
Бруто производ (са трошковима)	608.000.000	1,800.000.000	3,000.000.000

Извор: Nöu Joseph, 1967.

Слично њему и у сарадњи са њим, *Pattullo* је прихватајући мишљења француских агронома, нпр. *H. L. Duhamel du Monceau* (1700-82) са радом *Traité de la culture des terres*, комбиновао агрономска искуства, у којима је био јачи од *Quesnay*-а и агроекономска искуства у којима је био слабији, ослањајући се зато на њега. Он је заступао становишта каква је касније, слично њему, заступао у Немачкој аутор *Thaer*. *Pattullo* је наиме, увидео неопходност ђубрења, али је сматрао да ротација култура у значајној мери

може да редукује ђубрење. Стога није одобравао само гајење жита већ је сматрао да треба гајити и сточно биље. Он то истиче у ситуацији када *Quesnay*-во мишљење у том погледу још увек није било искристалисано (*Nöi Joseph*, 1967). У свом примеру (табела 1), он узима фарму величине 300 arpents-а (око 120 ха). Њу дели на 12 поља, и полази од следећих претпоставки: на шест поља се гаји жито (углавном пшеница), док је на других шест, детелина (трогодишњи засад). Рачуна годишње трошкове, производњу и нето производ у току шест узастопних производних година.

На овај начин, он показује да укупни трошкови дају повећање нето профита за 50%, а већ након две године нето профит је око 100%. На овај начин он потврђује *Quesnay*-еву тврдњу исказану у економским таблицама и оригиналност његовог система обрачуна, иако се у често наводи да је он за то могао имати инспирацију од *Cantillon*-а. Осим тога, *Quesnay*-ев допринс се везује и за примену математике и статистике, па то представља и генијални економетријски рад (*Shumpeter*, 1975). Коначно, треба навести да су се поред наведених, у калкулацијама окушали различити аутори од којих наводимо свакако *Butré*-а и *Leroy*-а.

6. Закључак

Физиократи свакако представљају јединствену школу која је послужила као значајан узор за развој не само агроекономске мисли већ и политичке економије као дисциплине. Притом, *Quesnay*-ева теорија капитала представљала генерализацију запажања оригиналног типа, која се односила на капиталистичко пољопривредно предузеће, односно, велику фарму која функционише на закупничком основу¹⁰. Његова таблица намеће идеју друштвеног производа или укупне производње која се остварује у низу секвенци а распоређује у другом. Она је била прва смишљена метода да се експлицитно прикаже концепт и природа економске равнотеже. На тај начин се физиократи могу означити и као пионири финансијских калкулација у аграрној економији и саме економетрије¹¹ што је у каснијим радовима, нпр. *Wassily Leontief*-а, добило нову актуелност.

---

¹⁰ Закупац (*fermier* – fr.; *tenant* – engl.) приватни капиталистички предузетник који није власник земљишта већ средстава за производњу (основна и обртна средстава).

¹¹ *Shumpeter*, J. (1975) је видео *Quesnay*-а и остале физиократе као малу групу која је прихватила учитељево учење са таквом верношћу, хвалећи једни друге, како каже, и бијући битке једних за друге. Чинили су групу равну вери за коју постоје два слична примера у историји економије (верност ортодоксних марксиста према *Marx*-овој поруци и верност кејнзијанаца према *Keynes*-овој поруци, економетричаре).

Такође, може се закључити да је међу водећим француским физиократима, свакако најзначајнији *Quesnay*. Он је својим ставовима обезбедио веома високо место у доктринарној историји (агро) економије и економетрије, превасходно се бавећи агроекономским калкулацијама и желећи на тај начин да у праксу пољопривреде уведе већи степен реалности и прецизности. Поред њега, ту је и Мирабо који има велики значај као писац великог броја радова.

Конечно, треба навести да је почев од *Quesnay* у XVIII веку, па све до *Earl O'Heady*-ја у XX веку, остварен значајан помак у развоју агроекономије и да су у том процесу учествовали многи агроекономисти као што су нпр. *Johan Heinrich von Thünen* (1783-1850), Чајанов (Чаянов, А. – Chayanov), и други.

Литература

1. Chayanov - Чаянов, А. (1929) *History and methods of collecting cost data and of cost accounting-investigations*, Moscow.
2. Gras, N. S. (1946) *A History of Agriculture in Europe and America*, 2nd. ed. New York.
3. Leontief W. (1977) *Essey in Economics: Theories, Facts and Policies*, M. E. Sharpe Inc.
4. Marshal, A. (1987) *Начела Економике*, ЦЕКАДЕ, Загреб.
5. Nöu Joseph (1967) *The Development of Agricultural Economics in Europe*, Almqvist & Wiksells, Upsala.
6. Sir Frederic Pollock (1922) *History of the Law of Nature*, Essays in the Law.
7. Shumpeter Joseph (1975) *Повијест економске анализе*, књ. 1 и 2, Информатор, Загреб.
8. Taylor, H. O. (1929) *Economics and the idea of Natural Law*, Quarterly Joynal of Economics.

Примљено: 13.12.2010.

Одобрено: 07.06.2011.

**THE SCHOOL *LES ÉCONOMISTES* AND ITS CONTRIBUTION
TO DEVELOPMENT OF AGROECONOMIC DOCTRINE**

Zoran Njegovan, Ph.D.
Faculty of Agriculture, Novi Sad

Abstract

In the paper is analysed and presented physiocrats contribution to development of (agro) economics science, i.e. theory and practice. This movement named *l'école des économistes* is established by François Quesnay and its followers like Victor Riqueti Marquis de Mirabeau, Charles de Butré, Henry Pattullo, Leroy, Marivelt and Anne Robert Jacques Turgot-a, baron de l'Aulne, as well as the authors who started its research earlier like Cantillon Richard and Petty William. Author is analyzing the essential questions discussed by physiocrats like questions of capital and capitalistic production; agro-economic calculations discussed in details by physiocrats establishing mathematical and statistic methods for the first time. As it was unique movement that started immense analysis, and as it after a long period of time become much clearer economic statement, author has shown up its and the opinions of different authors concerning physiocrats contribution in wider historical perspective.

Key words: *l'école des économistes*, capital, capitalistic system of production, productivity, economic calculate

Author's Address:

Dr Zoran Njegovan
Poljoprivredni fakultet
Trg D. Obradovića 8
21000 Novi Sad
tel.: +381648465062,
e-mail: njegovan@polj.uns.ac.rs